

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 3 2014 | ÅRGÅNG 18

Bokförlaget THALES

Inledning

ATT FÅ BARN och bli förälder är för många en viktig del av livet och längtan efter barn har sedan länge drivit på den reproduktionsteknologiska utvecklingen. Med nya reproduktionsmetoder följer emellertid nya etiska frågor, och den kanske mest kontroversiella frågan idag är surrogatmoderskapets vara eller icke vara. Förutom att frågan är kontroversiell utgör den också en feministisk vattendelare: medan somliga feminister menar att surrogatmoderskap är moraliskt förkastligt,¹ menar andra att det finns starkare feministiska argument till försvar för surrogatmoderskapet än vad det finns motargument.²

Det finns två olika former för surrogatmoderskap – dels det kommersiella (där kvinnan får ekonomisk ersättning för att bära och föda barnet) och dels det altruistiska (där kvinnans motiv antas vara altruistiskt och ingen ekonomisk ersättning utgår). Medan en övervägande del av rösterna i debatten ger uttryck för åsikten att det kommersiella surrogatmoderskapet är förknippat med betydande moraliska problem, är det för många inte lika tydligt att det altruistiska surrogatmoderskapet är moraliskt problematiskt. Det verkar helt enkelt svårt att sätta fingret på vad som skulle vara felet med den altruistiska formen.³

I den här artikeln ämnar jag belysa frågan om surrogatmoderskap utifrån Kimberly Yurackos bok *Perfectionism and Contemporary Feminist Values*. Yurackos övergripande tes är att det finns goda skäl för feminister att kritisera vissa val som kvinnor gör – t.ex. valet att arbeta inom sexindustrin, att medvetet framställa sig själva som sexobjekt eller att helt ge upp sitt aktiva deltagande i arbetslivet för att vara hemma och ta hand om hem, man och barn – men att denna kritik förutsätter en perfektionistisk idé om det goda livet. Det är alltså inte omständigheterna under vilka valet träffas som borde vara feministens fokus, menar Yuracko, utan valets substan-

tiella innehåll. Om denna tes är riktig, och om det finns tillräckligt stora likheter mellan valet att t.ex. prostituera sig och att bli surrogatmoder, verkar det såldes följa att surrogatmoderskapet är problematiskt ur ett feministiskt perspektiv, och detta alldeles oavsett i vilken form det förekommer.

Två problem med kommersiellt surrogatmoderskap

SOM VI HAR sett menar många debattörer att det finns något moraliskt problematiskt med surrogatmoderskap i sin kommersiella form. Men vilka skäl anger man då för detta? I rapporten *Assisterad befruktning – etiska aspekter* (2013:1), behandlar statens medicinska rådgivningsråd (Smer) frågan om surrogatmoderskap. Medan en majoritet av rådets ledamöter ansåg att det under vissa omständigheter kunde vara etiskt godtagbart med altruistiskt surrogatmoderskap, tar rådet enhälligt ställning emot surrogatmoderskap i sin kommersiella form. Två huvudsakliga skäl anges för detta ställningstagande: för det första menar man att kommersialiserat surrogatmoderskap kan leda till en ökad exploatering av kvinnor och för det andra att kommersialiserat surrogatmoderskap kan leda till en kommersialisering av fortplantningsprocessen. Låt oss titta närmare på vart och ett av dessa argument.

Att en resurs exploateras innebär som bekant att användandet inte görs med tillräcklig hänsyn. Oron här verkar således vara att kvinnor inte kommer att få tillräckligt betalt för sina tjänster, eller att de inte kommer att tas väl omhand i processen eller efter det att de lämnat ifrån sig barnet – båda mycket goda skäl att ha stor insyn i och regler kring kommersiellt surrogatmoderskap, men knappast något som gör det kommersiella moderskapet moraliskt problematiskt *i sig*. Om detta var det enda problemet med kommersiellt surrogatmoderskap borde man kanske snarare – liksom många liberala debattörer gör – förespråka öppenhet, insyn och skärpta regler, men inte ett förbud. Kanske borde man på basis av detta argument även föreslå en nationell surrogatmarknad som skulle kunna undvika mycket av den problematik som följer av transnationellt surrogatmoderskap – ett förslag som har varit märkligt frånvarande

i den svenska debatten.⁴ Problemet för många feminister är emellertid att detta argument visserligen är rimligt (det finns en reell risk att kvinnor exploateras och detta är ett stort problem), men det leder inte långt nog. Även under godtagbara former verkar det finnas något problematiskt med ett kommersialiserat surrogatmoderskap – men vari, mer precist, ligger då problemet? Som vi har sett är Smers andra argument att det kommersiella surrogatmoderskapet kommer att leda till en kommersialisering av fortplantningsprocessen. Detta verkar vara ett problem som inte kan avhjälpas oavsett ersättningsnivåer eller specifikt regelsystem, och argumentet kanske således kommer närmare pudelns kärna. Argumentet känns också igen från en annan feministisk vattendelare: nämligen frågan om prostitution. Medan vissa feminister menar att prostitution (dvs. kommersialiseringen av sexuella tjänster) är oproblematiskt såtillvida kvinnorna som säljer sex inte blir tvingade eller exploaterade, menar andra att det finns ett djupare moraliskt problem här. Men vad är då problemet med kommersialisering, enligt den senare gruppen feminister? Vad är problemet med att kvinnor t.ex. säljer sin kropp och sina sexuella tjänster på en marknad?

Yurackos analys

OM NU KVINNOR väljer att prostituera sig för att tjäna vad man kan anta är välbehövda pengar (kanske för att betala skolgång, mat och kläder till sina barn, eller till något annat för den delen), vad är problemet? Varför skulle inte detta val vara lika legitimt som vilka andra val som helst som vi gör i olika situationer i livet? Denna fråga är väl värd att besvara, men besvaras på olika sätt av olika feminister. Enligt somliga (liberala) feminister är kvinnans beslut legitimt om det inte är ett val som hon utfört under någon typ av tvång – det som inte är legitimt är snarare, enligt dessa feminister, den kritik som riktas mot valet och (i förlängningen) mot kvinnan som gör det. Enligt andra feminister är beslutet moraliskt problematiskt även om det inte är gjort under tvång i traditionell bemärkelse – ibland för att det är gjort i relation till en illegitim valuppsättning, ibland för att det är resultatet av en sexistisk socialisation och

ibland för att kvinnor tvingas göra en annan typ av val än de som män vanligtvis behöver göra. Kimberly Yuracko argumenterar för att denna typiskt feministiska kritik vilar på en perfektionistisk idé om det goda livet. Kärnan i den feministiska kritiken bygger således på tanken att vissa val – på grund av sitt substantiella innehåll – helt enkelt inte är förenliga med ett gott mänskligt liv. Låt oss titta närmare på Yurackos argument.

I sin bok *Perfectionism and Contemporary Feminist Values* utgår Kimberly Yuracko (2003) från problemet med att kvinnors egna – och till synes fria – val ofta upprätthåller och förstärker ojämlika könsroller: kvinnor väljer ibland att arbeta inom sexindustrin, att medvetet framställa sig själva som sexobjekt eller att ge upp sitt aktiva deltagande i arbetslivet för att vara hemma och ta hand om hem, man och barn. Dessa typer av val – och det faktum att många kvinnor fortfarande gör dem – tycks vara problematiska om vi vill uppnå ett jämlikt samhälle. Problemet med traditionell feministisk teori är emellertid, enligt Yuracko, att feminister i sin kritik av dessa val ofta försöker förhålla sig neutrala till valets innehåll och istället väljer att fokusera på tveksamheter med omständigheterna under vilka de görs (t.ex. att de oftast är framtvingade eller är resultatet av en restriktiv och sexistisk socialisation). Yuracko menar vidare att detta är en misslyckad strategi. För att komma tillrätta med ojämlikheten i vårt samhälle, menar hon, borde samhället istället uppmuntra kvinnor att välja i enlighet med en väldefinierad och perfektionistisk föreställning om det goda livet. Yuracko har således två mål med sin bok: dels att visa varför det traditionella sättet att fokusera enbart på omständigheterna misslyckas; dels att utveckla en perfektionistisk värdeteori som är konkret nog att ligga till grund för tanken att vissa val som kvinnor gör är problematiska på grund av sitt substantiella innehåll. Yuracko börjar således med att belysa det faktum att feminister ofta använder begreppet tvång i en mer vidsträckt bemärkelse än den traditionella. Detta verkar också nödvändigt, fortsätter Yuracko, om vi vill ifrågasätta legitimiteten av valet att bli hemmafru, framställa sig själv som sexobjekt eller sälja sexuella tjänster.

Det finns två traditionella analyser av vad det innebär att utsättas för tvång. Enligt den första utsätts en person för tvång då hen står mellan valet att utföra en (oönskad) handling och få sina rättigheter kränkta, t. ex. då en person hotas till livet av en rånare. Anta att offrets preferensordning ser ut som följer: 1) att inte ge bort sina tillhörigheter och att inte bli skjuten, 2) att ge bort sina ägodelar och inte bli skjuten och 3) att inte ge bort sina ägodelar och bli skjuten. Enligt den rättighetsbaserade analysen skulle offrets val av alternativ (2) vara framtvingat eftersom hen har rätt att inte bli skjuten. Ett annat exempel är Robert Nozicks välkända fall där en slav ställs inför alternativet att utföra en oangenäm handling och slippa sin dagliga misshandel, eller att inte utföra handlingen och få sin dagliga dos med stryk. Eftersom slaven försätts i en situation där hon tvingas välja suboptimalt (att utföra den oangenäma handlingen) för att inte bli slagen av sin ägare så är valet, enligt denna analys, framtvingat.

Enligt den andra – och något utvidgade – analysen är ett val resultatet av tvång inte (endast) om hotet består av en rättighetskränkning, utan om hotet består i en reduktion av en persons redan befintliga (och förhållandevis stabila) välfärdsnivå. Ett exempel på denna typ av tvång är vissa typer av utpressning. En person som ställs inför valet att betala en utpressare en stor summa pengar för att kunna behålla sitt jobb och sin inkomst är knappast fri i sitt val, även om hotet i sig inte är en direkt rättighetskränkning. Även detta val, tycks det, är resultatet av en tvingande situation. Men det finns andra typer av valsituationer som feminister ofta vill kunna kritisera och som i alla fall inte uppenbarligen är framtvingade, ens enligt denna något utvidgade analys. En kvinna som väljer att prostituera sig för att tjäna pengar verkar t. ex. inte tvingad att göra detta i någon av bemärkelsen ovan, inte heller kvinnan som väljer att avstå från sitt arbetsliv för att vara hemma och ta hand om sina barn.

Yuracko menar att det finns en tredje typ av val som feminister ibland kallar tvingande, men som inte kan förklaras utifrån någon av de traditionella analyserna av tvång. Istället för att valen är

framtvingade menar Yuracko att de innefattar vad hon kallar förföriska erbjudanden (seductive offers). Enligt Yuracko är ett förföriskt erbjudande moraliskt problematiskt eftersom det tvingar en agent att fatta ett beslut i relation till en viss valuppsättning, nämligen en valuppsättning som innehåller två saker som inte borde vägas mot varandra. Det är denna typ av förklaring, menar Yuracko, som måste ligga till grund för feministers generella kritik av kvinnors val att bli hemmafruar, framställa sig själva som sexobjekt eller att prostituera sig (även om även dessa val naturligtvis kan vara fattade under tvång i mer traditionell bemärkelse).

Problemet med förföriska erbjudanden formuleras ibland som om det består av det faktum att två inkommensurabla värden ställs mot varandra. Detta förslag illustrerar Yuracko genom att hänvisa till feministen Margaret Jane Radins (1987, 1995) diskussion om inkommensurabilitet:

Radin argues that there are certain human aspects and attributes that cannot be weighed against or exchanged with other goods and services without destroying the unique value of that thing. In her view, babies and human sexuality are both incommensurable goods that cannot be traded for money or some other good without doing violence to our conception of what it is like to be human. Radin suggests not only that incommensurable goods cannot and should not be compared with or balanced against other goods and services, but that simply being presented with a choice set that attempts to do so does harm to the individual. (Yuracko 2003, s. 67)

Yuracko menar att vidare att Radins diskussion implicit förutsätter en perfektionistisk idé om det goda livet. Hon fortsätter:

What is problematic about these choices can only be understood by resorting to the perfectionist idea that individuals should not be presented with certain choices and trade-offs because they should not be encouraged to think about their characteristics and attributes in particular ways. (Yuracko 2003, ss. 74–75)

Yuracko menar således att feminister borde överge ambitionen att försöka kritisera kvinnors val på basis av en mer neutral värdeteori (dvs. genom att undvika att kritisera dessa val pga. deras substantiella innehåll), utan istället borde acceptera att feministiska argument ofta drivs av en perfektionistisk syn på det goda livet, enligt vilken vissa livsval inte är kompatibla med ett blomstrande mänskligt liv.

Kommersiellt vs altruistiskt surrogatmoderskap

OM PROSTITUTION ÄR moraliskt problematiskt av de skäl som Yuracko framför (dvs. för att det är oförenligt med ett blomstrande mänskligt liv), så ligger det förstås nära till hands att argumentera på ett liknande sätt när det gäller kommersiellt surrogatmoderskap: även om en fattig indisk kvinnas val att bli surrogatmoder inte är fattat under tvång i traditionell bemärkelse, kan det likafullt ses som illegitimt för att det är resultatet av ett förföriskt erbjudande – det erbjuder pengar (något som är synnerligen svårt för en fattig person att stå emot) i utbyte mot nio månaders havandeskap (något som en person inte borde se som en potentiell vara). Detta är alltså ett argument som för oss bortom problemet med risken för exploatering. Oavsett hur välbetald kvinnan är och hur hon behandlas i processen finns det något intrinsiskt problematiskt med verksamheten som sådan. En slutsats som många feminister välkomnar. Men hur var det då med det altruistiska surrogatmoderskapet? Kan ett altruistiskt surrogatmoderskap – till skillnad från t. ex. prostitution – vara förenligt med ett gott liv?

Denna ganska vanliga jämförelse mellan prostitution och surrogatmoderskap leder lätt till slutsatsen att det altruistiska surrogatmoderskapet skulle vara moraliskt oproblemiskt eftersom det ju inte innebär någon ekonomisk kompensation. Den underliggande tanken här verkar vara att om man bara tar bort pengar ur ekvationen så har man undvikit den enda möjliga invändningen – nämligen att vissa saker (däribland sex och moderskap) inte bör kunna köpas för pengar. Att jämförelsen med prostitution leder till denna slutsats är lättförståeligt, men slutsatsen är likväl felaktig. Som vi har sett är det inte kommersialiseringen *i sig* som gör att många

feminister motsätter sig t.ex. prostitution, utan snarare det faktum att någon som prostituerar sig (eller som ställs inför valet att prostituera sig) tvingas att se på sig själv på ett speciellt sätt och att detta inte är förenligt med ett blomstrande mänskligt liv. Betrakta t.ex. följande exempel: En professor erbjuder en student som är värd ett B i betyg ett A, under förutsättningarna att hon har sex med honom. I denna situation verkar studenten inte utsatt för tvång i traditionell bemärkelse – professorn hotar inte att kränka hennes rättigheter, eller att sänka hennes redan befintliga nivå av välbefinnande (väljer hon att inte ha sex med honom får hon ju det betyg hon faktiskt förtjänar). Inte heller erbjuder professorn någon ekonomisk kompensation – han försöker med andra ord inte köpa något som inte kan prissättas. Trots detta verkar valsituationen problematisk ur ett feministiskt perspektiv. Det verkar således vara ett misstag att tro att förföriska erbjudanden kan reduceras till problemet med kommersialisering.

En annan sak som skiljer det kommersiella surrogatmoderskapet från det altruistiska är naturligtvis motivet hos kvinnan som väljer att bära någon annans (biologiska) barn – i det ena fallet antar vi att det huvudsakliga motivet är pengar, i det andra att kvinnan har altruistiska motiv. Kan då denna skillnad utgöra en god grund för att fördöma kommersiellt surrogatmoderskap och välkomna det altruistiska?

Det första att notera här är att jämförelsen mellan surrogatmoderskap och prostitution lätt leder till tanken att det altruistiska surrogatmoderskapet skulle vara förhållandevis oproblemiskt eftersom sex utan betalning ofta antas vara vanligt sex. Surrogatmoderskap utan betalning är dock inte en vanlig graviditet. För att belysa en form av prostitution som har större likheter med det altruistiska surrogatmoderskapet skulle man emellertid kunna tänka sig följande scenario: Anta t.ex. att en ung kvinna får en förfrågan från familjens nära vänner om att ha en sexuell relation med deras utvecklingsstörda son som just nu går igenom en period med stora sexuella behov. De erbjuder henne ingen betalning, men menar att det vore hemskt vänligt av henne att ställa upp eftersom det ju är

svårt för sonen att få sina sexuella behov tillfredsställda på annat sätt – hon kan dock få lite pengar för ökade omkostnader. Flickan går hem och funderar på sina alternativ: hon har ingen egentlig vilja att ha sex med den utvecklingsstörda sonen, men känner att hon kanske borde göra det de ber om – familjerna är ju ändå goda vänner och hon tycker synd om dem för att de har det besvärligt med sonen. Hon beslutar sig således för att ställa upp.

Denna form av altruistiskt sex skulle troligtvis framstå som moraliskt problematiskt för många feminister, och sannolikt skulle tveksamheten kunna förklaras just av de skäl som Yuracko pekar på. Även utan kommersialisering och det mindre ädla motivet att tjäna pengar, är det val kvinnan ställs inför moraliskt problematiskt eftersom hon ombeds att tänka på sig själv och sin kropp som något som kan upplåtas för någon annan. Det är, i Yurackos termer, ett förföriskt erbjudande: det erbjuder uppskattning från den närmaste omgivningen (något som kanske är extra svårt för en ung kvinna att stå emot) för sexuella tjänster (något som en person inte borde se som en potentiell vara). Förslaget i sig är förnedrande och att man vädjar till kvinnans omsorg om andra gör inte situationen bättre än om man hade erbjudit henne pengar. Kanske kan man till och med tänka sig att just vädandet till en ung kvinnas omtänksamhet gör situationen än värre eftersom kvinnor (i högre utsträckning än män) förväntas tillgodose andras behov och leva upp till föreställningen om den omsorgsfulla kvinnan.

Slutsats

PROBLEMET MED DET altruistiska surrogatmoderskapet kan naturligtvis inte vara att det riskerar att kommersialisera fortplantningsprocessen. Men tittar man närmare på vad feminister egentligen verkar anse vara problematiskt med en kommersialisering och med prostitution, ser man att det altruistiska surrogatmoderskapet ingalunda är moraliskt oproblematiskt. Oavsett motiv eller förekomsten av ekonomiska transaktioner verkar surrogatmoderskap – i likhet med prostitution – ställa kvinnor i en situation där de lockas att göra ett val som till sitt innehåll är oförenligt

med ett blomstrande mänskligt liv. Det finns således feministiskt välgrundade skäl att hävda att även det altruistiska surrogatmoderskapet är moraliskt tvivelaktigt, men den som vill åberopa dessa skäl stödjer sig bäst på en perfektionistisk teori om det goda livet.⁵

→

Lisa Furberg är forskare i praktisk filosofi vid Stockholms universitet.

Noter

- 1 Ekis Ekman (2010).
- 2 Kutte Jönsson »Förbud mot surrogatmödraskap elitistiskt» i *Aftonbladet* 2014 06 14.
- 3 Maria Sveland »Utan offer inga förövare» i *DN* 2010 09 16
- 4 För ett undantag se Angela Aylward och Christina Alvelin »Den som bär andras barn borde få betalt» i *Aftonbladet* 2013 03 06.
- 5 Jag vill rikta ett tack till Jens Johansson för synpunkter på en tidigare version av denna text.

Referenser

- EKMAN, K. E. (2010) *Varat och varan: Prostitution, surrogatmödraskap och den delade människan*, Stockholm: Leopard förlag.
- SMER rapport (2013:1) *Assisterad befruktning – etiska aspekter*, Stockholm: Socialdepartementet.
- http://www.smer.se/wp-content/uploads/2013/02/Smer_rapport_2013_1_webb.pdf
- YURACKO, KIMBERLY (2003) *Perfectionism and Contemporary Feminist Values*, Indiana: Indiana University Press.